

THÉODULE RIBOT.

(1839 - 1916).

Μὲ μιὰ λέξη, μπορεῖ κανείς, νὰ δρίσῃ τὴ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου ψυχολόγου Th. Ribot: ἐλευθέρωσε τὴν ψυχολογίαν ἀπὸ τοὺς γαμψώνυχες τῆς μεταφυσικῆς, τὴν κατέστησε ἐπιστήμην ἀνεάρτητη, μὲ τὶς ἴδιαιτερες μεθόδους της, μὲ τοὺς σκοπούς της καὶ τὶς ἐπικράτειες της, καθαρὰ καθορισμένες.

Ο Ribot ἀρχισε τὸ στάδιο του μεταφράζοντας τές Ἡ φύση εἰς Ψυχολογίαν αἱ στοῦ ἔξελικτικοῦ καὶ θετικιστοῦ φιλόσοφου H. Spencer. Κατόπιν (1870) ἔγραψε μιὰ μελέτη γιὰ τὴ Σύγχρονη ἀγγλικὴ ψυχολογία (σχολὴ πειραματική). Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς μελέτης αὐτῆς ὑπῆρξεν ἀληθινὸν μανιφέστο. Στὴν εἰσαγωγὴν αὐτῆν κατεφέρθη ἐναντίον τῆς ἰδεολογικῆς τάσεως τῆς ψυχολογίας τῆς ἐποχῆς του, ἡ ὁποία «ἀν τὶ νὰ εἴναι ἡ ἐπιστήμη μη τῶν ψυχικῶν φαινόμενων, ἐπῆρε μοναχὰ ὅσ σκοπὸς τὸν ἄνθρωπο, τὸν πολιτισμένον, λευκὸν καὶ ἐνήλικον». Ἄργοτερα ἐδημοσίεψε καὶ μιὰ μελέτη γιὰ τὴ Σύγχρονη γέρμανικὴ ψυχολογία. (2)

Μετὰ τὴ προκαταρκτικὴν αὐτὴν καὶ ἔξυγειαντικὴν ἔργασίαν, ὁ Ribot ἀρχισε νὰ ἐπιδίδεται στὸ ἴδιον ἔργον του: εἶδος ἐγκυροπαίδειας πλαιταῖς δλων τῶν ζητημάτων τῆς Ψυχολογίας. Ὁπλιζόμενὸς μὲ τὴν παθολογικὴ μέθοδο (μέθοδος τῆς ὁποίας ἀλλοὶ ψυχολόγοι ἀργότερα ἔκαμαν κατάχρηση) ἐμελέτησε στὰ πρῶτα βιβλία του τές ἀσθένειες τῆς προσωπικότητας, τὴς θέλησης, τῆς μνήμης. Τὸ ἀπειρο πλεονέκτημα τῆς μεθόδου αὐτῆς είναι

(1) Εἰς αὐτὴν ἐμελέτησε τὰ ἔργα (εἰς τὴν ψυχολογίαν) τῶν James Mill, John Stuart Mill, Herbert Spencer, A. Bain, Georges Lewes, Samuel Bailey, J. D. Morell, J. Murphy.

Ἡ ψυχολογία, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, εἶχε κάταντίσῃ στὴ Γαλλία, ἔνα εἶδος σπάραγματος φιλολογικοῦ.

(2) Εἰς αὐτὴν ἔξεύθεσε τές μεθόδους ποὺ συνέστησαν οἱ Weber, Fechner, Wundt, δύσις ἐφαρμόσουν στὰ ψυχολογικὰ διδόμενα, παρατήρηση καὶ πειραμάτηση, ἀνάλογες μὲ ἐκείνες τῶν φυσικῶν καὶ φυσιοδιφῶν καὶ δύος ἀνακαλύψουν σχέσεις ἀριθμητικὲς μεταξὺ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν φυσιολογικῶν προηγουμένων των (antécédents).

Στὸ διάμεσο τῆς δημοσίεψης τῶν δύο αὐτῶν ἔργων, ὁ Ribot ἐτοίμασε τὴ λατινικὴ θέση του, διότου ἐμελέτησεν ἔνα ἀπὸ τοὺς προδρόμους τῆς Ἀγγλικῆς ψυχολογίας (τὸν David Hartley) καὶ τὴν σημαντικὴν, πρὸ πάντων ἄν αναλογισθῷ μὲ τὸ ἔργον τοῦ ἀγαποῦντος τοὺς μεταφυσικοὺς ὁ Ribot, στὰ 1874 ἐδημοσίεψε μιὰ μικρὴ μελέτη τιτλοφορημένη: *La philosophie de Schopenhauer*. Εἰς τὸν φιλόσοφον τῆς θέλησης, θὰ ἥρεσε βέβαια νὰ ἀνενοίσκει ἀρχετές ἀπὸ τές ἴδεες του, ἔξεφρασμένες ἀπὸ τὸν μεταφυσικὸν τῆς θέλησης. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ὁ Ribot ὑπῆρξε μᾶλλον ἐπιεικῆς γιὰ τὸν Spinoza, γιὰ τὸν δόπον τὸ appetitus, nihil aliud est quam ipsa hominis essentia (Ethique, III, proposition IX, scolie): ἵδε καὶ τὴν σημείωση τοῦ σφροῦ μεταφραστῆ Ch. Appuhn, σελ. 683 σχετικῶς μὲ τὴ σάση τοῦ Ribot ἀπέναντι τοῦ Spinoza.

πῶς ἔξεταῖσονσα τὸ παθολογικό, τὸ ἀρωστημένο, ποῦ δὲν εἶναι παρὰ ἔνα παραστράτημα, ἔνα ἔξωγκωμα τοῦ ὑγιοῦς, φωτίζει μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ ὑγιές, τὸ κανονικό.⁴ Η παθολογικὴ μέθοδος εἶναι ἔνα εἰδος φακοῦ μεγεθυντικοῦ: *pathologia physiologiam illustrat*, ἔλεγαν οἱ παλῆροὶ ιατροί. Μεταξὺ φυσιολογικοῦ καὶ παθολογικοῦ δὲν δύναχει μιὰ ἀντίθεση ἀπόλυτη, μιὰ γραμμὴ ἔχωριστική. Μὲ ἄλλους λόγους ἡ καθαρῶς ὑγιῆς (*normale*) κατάσταση δὲν εἶναι παρὰ ἔνα ἴδεωδες, μιὰ σύλληψη τοῦ πνεύματος.

Μελετῶντας τές Ασθένειες τῆς Μνήμης (1881), βρῆκε ἔνα νόμον τῆς ψυχολογίας πόδη τὸν ἔξεφρασεν ὡς ἔξῆς: «Η διάλυση τῆς μνήμης ἀκολουθεῖ ἐν αὐτῷ: εἰναι μιὰ δρισθόδρομη σημείου (*régression*) τοῦ πλέον νέον πρὸς τὸ πλέον παλαιό, τοῦ σύνθετον πρὸς τὸ ἀπλό, τοῦ βουλητικοῦ πρὸς τὸ αὐτοματικό, τοῦ πλέον δραγανομένον πρὸς τὸ διλιγώτερον δραγανομένο.»

Εἰς τές Ασθένειες τῆς Προσωπικότητας, ἔδειξε πῶς ἡ προσωπικότης δὲν εἶναι μιὰ μεταφυσικὴ ὀντότητα, ἀλλὰ πῶς ἡ προσωπικότης εἶναι αὐτὸς ὁ «δραγανομένος καὶ ὁ ἐγκέφαλος, ἡ ἀνώτερη τοῦ ἔκφρασης καὶ πῶς «ἡ ἐνσυνείδητη προσωπικότης δὲν εἶναι ποτὲ παρὰ ἔνα στενὸ μέρος τῆς φυσικῆς προσωπικότητας».

Ομοίως στές Ασθένειες τῆς Θελήσεως (1883) ἀπέδειξε πῶς ἡ θέληση εἶναι ἡ τελευταία βαθμίδα τῆς ἔξελιξης μιᾶς αὐτοματικῆς ἐνέργειας ἀρχικῆς καὶ πῶς ἐδῶ ἀκόμη ἡ διάλυση τῆς θέλησης ἀκολουθεῖ ἐναὶ βάσισμα δρισθόδρομοικό ἀπὸ τὸ πλέον βουλητικό καὶ τὸ πλέον σύνθετο πρὸς τὸ διλιγώτερο βουλητικό καὶ τὸ πιὸ ἀπλό, δηλ. πρὸς τὸν αὐτοματισμό.

Οἱ ψυχολόγοι πρὸν ἀπὸ τὸ Ribot εἶχαν δῆ στὸν ἄνθρωπο ἔνα δόντο ἴδεων, καὶ ὅχι ἔνα κόσμο συναισθημάτων, καὶ δρέξεων. Ακριβῶς ἡ ἐπανάσταση ποῦ ἔφερεν ὁ Ribot μέσα στὴν ψυχολογία (*ἐπανάσταση* ποῦ σήμερα τὴν ἐκμεταλλεύοντες οἱ μυστικιστές) εἶναι πῶς ἔριξε ἐκεῖνο ποῦ δύνομασεν δῆ ἴδιος *l'incurable préjugé intellectueliste* (ώστε ἀδίκως πολοὶ φαντάζονται σήμερα πῶς ὁ Bergson εἶναι ἐκεῖνος ποῦ ἐκτύπησε τὴν νοοτροπία τὴν *intellectualiste*). Κτυπῶντας ὅμως τοὺς *intellectualistes* ὁ Ribot δὲν ὑπεραμύνετο τοῦ μυστικισμοῦ. Οχι ἀλλ᾽ ἥθελε νὰ δώσῃ νὰ ἐννοηθῇ μιὰ γιὰ πάντα, πῶς τὸ βάθος τοῦ ἀνθρώπου δύποτε καὶ κάθε ζωντανοῦ, δὲν εἶναι τὸ λογικό, ἀλλὰ ἡ ὄρεξη, ἡ τάση, ἡ κίνηση. Η ψυχολογία τοῦ Ribot εἶναι μιὰ ψυχολογία πρὸ παντὸς συναισθηματικῆς. Εἰς τὴν Ψυχολογία τῶν αἰσθημάτων του (1886) ἀκριβῶς, ἀνέλαβε νὰ ἀποδείξῃ βασιζόμενος ἀπάνω σὲ γεγονότα ὅτι ὑπάρχει μιὰ ζωὴ συναισθηματικὴ καθαρή, αὐτὸν ομηρ, ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν διανοητικὴν ζωήν, ποῦ ἔχει τὴν αἰτίαν της, ἀπὸ τὰ κάτω, μέσα στές ἀλλαγὴς τῆς κοινωνίσθησης ἡ δύοις εἶναι ἡ ἴδια μιὰ συνισταμένη τῶν ζωτικῶν ἐνεργειῶν πῶς στὴν ψυχολογία τῶν αἰσθημάτων δρόλος τῶν ἔξω τερικῶν αἰσθημάτων

είναι πολὺ σμικρός, παραβαλλόμενος μὲν εἰκεῖνον τῶν ἐσωτερικῶν αἰσθήσεων πῶς κάθε βαθυὰ ἀλλαγὴ μέσα στὴ συνείδηση τῶν ζωτικῶν λειτουργιῶν ἀλλάσσει τὸ συναισθηματικὸ τόνο (ton affectif)· καὶ πῶς οἱ ἐσωτερικὲς αἰσθήσεις δὲν ἔχουν τίποτε τὸ παραστικὸ (représentatif).

Ἐξακολούθωντας νὰ ἔμφαξην μὲν αὐτὸν τὸν τρόπον τὸν ἄνθρωπον, ὁ Ribot ἔμελέτησε τὴν λογικὴν τὸν συναισθῆτα (1885) ὅπου ἀπέδειξεν πῶς ἡ λογικὴ ποῦ ἀποκαλούμεν rationnelle δὲν εἶναι καὶ ἡ μόνη λογική. Εἰς πολλοὺς μυστικιστὲς ἡ μελέτη αὐτὴ θὰ ἀρεσεν, διότι, καὶ αὐτοὺς θὰ ἔτεινε νὰ ἀποδεῖξῃ πῶς ὁ καθεὶς πλάττει τὴν ἀλήθειαν σύμφωνα μὲ τέσσερις του. Ἀλλ᾽ ὁ Ribot προβλέποντας, τὴν ἐκμετάλλευσην αὐτὴν ποῦ δὲν θὰ ἔλειπαν νὰ κάμουν τῆς ἴδιας μελέτης του, οἱ ἔχθροι τῆς ἀλήθειας, ἀπάντησε μέσα στὸ βιβλίο : Préférer la vérité n'est pas la consti-tue. Elle est ce qu'elle est, indépendamment de nos pré-férences et de nos répudiations.

Ἐναὶ ἀπὸ τὰ τελειώτερα βιβλία τοῦ Ribot εἶναι ἔκεινο μέσα στὸ ὅποιο μελετῶντας τὴν Δῆμον για τα σία, καταρίπτει τὴν ἴδεαν ἐνὸς «ἐνστίκτου δημιουργικοῦ» ἴδιαίτερου. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ διότι τάσεις, δρέσεις, ἀνάγκες, ἀενάως κινοῦνται καὶ ἀλλάσσουν μέσα του, καὶ διότι οἱ εἰκόνες αὐτομάτως ἀναζοῦν καὶ συναρμολογίζονται μὲν νέους τρόπους μέσα του.

Imagination plastique καὶ imagination disfluente εἶναι οἱ δύο μεγάλες ὑποδιαιρέσεις ποῦ κάμνει τῆς φαντασίας ὁ Ribot : τὰ ὑλικὰ τῆς πρώτης εἶναι εἰκόνες διαυγεῖς, καθαρές, ἡ δεύτερη ἀπεναντίας μεταχειρίζεται ώς ὑλικὰ εἰκόνες ἀχρακτήριστες, ἀμφίβολες, φευγαλέες, ποῦ τις ἐπικαλεῖται καὶ τις συνδέει μὲν τοὺς τρόπους τῆς σύνδεσης τοὺς διλιγότερον αὐστηρούς.

Εἰσχωρῶντας μέσα στὸ δύσκολο θέμα τῶν Παθῶν, ὁ Ribot δείχνει πῶς ἡ φύσια τοῦ πάθους εἶναι ἡ τάση, πῶς τὸ πάθος εἶναι μιὰ φόρμα τοῦ χαρακτῆρα, πῶς εἶναι ἔργον ὅχι τῆς φύσης ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου πῶς δὲν εἶναι κάτι τῆς στιγμῆς ὅπως ἡ συγκίνηση ἀλλὰ κάτι τὸ διαρκές. (Essai sur les passions.)

Ἡ ὥθηση ποῦ ἔδωκεν ὁ Ribot στὶς ψυχολογικὲς θετικὲς μελέτες, παράλληλα μὲ ἄλλες παρόμοιες ὥθησεις, ἔχαναν ὥστε νὰ μελετηθοῦν προβλήματα ποῦ ἔως τότε δὲν είχαν μελετηθῆ παρὰ ἐλάχιστα. Ἐναὶ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι καὶ τὸ τοῦ Ἀσυνείδητου ἡ Ὅποσυνείδητον. Ὄλιγοι ψυχολόγοι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Leibnitz εἶχαν ἐπιχειρήσην νὰ ἐκδράμουν μέσα σ' αὐτὸν τὸ ἔδαφος. Τὸ βιβλίο τοῦ Hartmann, μέτριου μαθητῆ τοῦ Schopenhauer δὲν ἐπάρθηκε ποτὲ στὸ σοβαρὸ ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες, ἀπάνω στὰ ἔργα τῶν ὅποιών είχε πασχίση νὰ τὸ στηρίξῃ. Αδιάφορον τόρα, ἂν ὁ μυστικισμὸς τοῦ ἐπιφυλάσσει αὔριον, καλύτερη τύχη. Ὅπὸ τὴν διπλῆ ὅμως ἐπίδραση τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ Μπέρζων καὶ τῆς Ψυχολογίας τῶν πραγματιστῶν, τὸ πρόβλημα τοῦ Ὅποσυνείδητον ἀρχισε νὰ συγκινῆ τές συνειδήσεις, καὶ νὰ ἐμβάλλει σὲ σκέψεις ἔκεινους ποῦ δὲν ἔξαπατοῦνται ἀπὸ τὶς εὔκολες καὶ τελειωτικὲς λύσεις τῶν ψευτο-φιλοσόφων.

Σὲ ἔνα μικρὸ τόμο, ὁ Ribot εἶπε, ποὺ δὲ δὲλγων μόδις ἐτῶν, τὸ ὅτι μποροῦσε ἐπιστημονικὰ καὶ τίμια νὰ λεχθῇ γιὰ τὸ Ὅποσυνείδητο. Ἀφοῦ ἔδειξε πῶς ἡ «κίνηση εἶναι στὸ κάθε τι, παντοῦ, καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ βάση τοῦ κάθε τι», ἐθεμελίωσε καὶ τὸ ὑποσυνείδητο ἀπάνω στὴν κίνηση. Ἐξεχώρησε τὸ στατικὸ ὑποσυνείδητο (ἔκεινο δῆλο. ποὺ «διατηρεῖ τὰ στοιχεῖα τῆς πείρας μας, ἔκεινα τουλάχιστον ποὺ ἔχουν παγιωθῆ, γιατὶ πολλὰ δὲν ἀφίνουν κανένα ἵχνος τοῦ διάβατων, ἢ δὲν εἶναι δργανωμένα») ἀπὸ τὸ δυναμικὸ ὑποσυνείδητο. Τὸ τελευταῖο αὐτό, εἶναι «ἔκεινο ποὺ ἐργάζεται, ποὺ φριάνει στὴ σκιὰ συνδυασμοὺς ἀστατούς ἢ προσορμισμένες ἐφευρέσεις, παράλογες ἢ μεγαλοφυεῖς. Ἡ φόρμα αὐτὴ δὲ διαφέρει ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀπὸ τὴν δοποίαν δανείζεται τὰ ὑλικά της, παρὰ μὲ τὴν πρόσθεση μιᾶς δημιουργικῆς ἐνέργειας, τῆς δοποίας αἵτια εἶναι οἱ αἰσθήσεις, οἱ εἰκόνες, οἱ συναισθηματικὲς καταστάσεις».

Αντίθετα μὲ ἄλλους ψυχολόγους γιὰ τοὺς δοποίους τὸ ὑποσυνείδητο ἔπεργνῃ τὴν προσωπικότητα, εἶναι τὸ παραθύρο ποὺ κάνει νὰ συγκοινωνεῖ τὸ ἀτομοῦ μὲ τὰ ἄλλα ἀτομα· γιὰ τὸ Ribot τὸ ὑποσυνείδητο εἶναι τμῆμα τῆς προσωπικότητάς μας.

«Ἐκεῖνο ποὺ διατηρεῖται, εἶναι ἡ συναίσθητικὴ μερίδα τῶν συνειδητῶν καταστάσεων—οἵκινητικὲς παραστάσεις—γιατὶ ἡ παρατήρηση δείχνει πῶς τὰ κινητικὰ φαινόμενα, ἔχον προσότερον ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα τὴν τάσην νὰ δῷ γανώνονται, νὰ στερεοποιοῦνται. L'inconscient est un accumulateur d'énergie· μαζεύει, σπως ἀργότερα ἡ συνείδηση μπορεῖ νὰ ξωδεύσῃ».

Καθὼς βλέπει κανείς, δῆλη ἡ ψυχολογία τοῦ Ribot στηρίζεται ἀπάνω στὴν κίνηση, ἀπάνω στὴν τάση. Ἡ κίνηση δημοσίως ἔδω δὲν εἶναι παρομένη μὲ τὴν ἀπόλυτη καὶ μυστικιστικὴ ἔννοια ποὺ τῆς δίδει ὁ Bergson: ἄλλα μὲ ἔκεινη τῆς φυσικῆς καὶ τῆς φυσιολογίας. Σχετικῶς μὲ τὴν ἴδια τὴν τάσην ὁ Ἰδιος ὁ Ribot λέγει:

Ἡ τάση μπορεῖ θεωρητικῶς ν' ἀναλυθῇ σὲ δύο στιγμὲς (moments) ἔνα φαινόμενο κινητικὸ καθαρὰ ἐσωτερικὸ (συστολὲς δργανικές, τῶν ἀγγείων, τῶν σπλάγχνων) μὰ σειρὰ ἀπὸ κινήσεις τῶν μυῶν διὰ μέσου τῶν δοποίων μπαίνει σὲ σχέσεις μὲ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο στὸν δοποῖον προσαρμόζεται δύποτε ἰκανοποιηθῆ.

Γιὰ τοὺς δειλοὺς φασιοναλίστες, ἡ φιλοσοφία τοῦ Ribot, θὰ ἔχῃ κάτι τὸ déconcertant. Πόσο μακριὰ εἴμαστε ἀπὸ τὴν κλασικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου ποὺ μᾶς ἐδίδαξαν: ὁ ἀνθρωπός ζῶνταν λογοκόν, μὲ αὐτόνομη καὶ ἐλεύθερη προσωπικότητα, μὲ βούληση ἐλεύθερη, μὲ λογικὴ ἀμεμπτη καὶ μπροστὰ στὴν δοπία ἡ δρμὴ τοῦ πάθους δὲν ἴσχυει.

Ἡ ψυχολογία τοῦ Ribot, καταρρίπτει ὅλες αὐτές τές πλάνες· ἀλλὰ ἀρνοῦμαι πῶς μπορεῖ νὰ ἔχῃ κάτι τὸ ἀπογοητευτικὸ γιὰ καίνον ποὺ δὲν πιστεύει ὅτι οἱ χαρακτῆρες ἥλθαν τυχαῖα στὰ ζωτικά, ἀλλὰ πῶς εἶναι ἀποκτημένοι μὲ τὴ δράση τους. Ὁ Λαμαρκισμὸς μᾶς βοηθεῖ νὰ ἐνοήσωμε τὴν ψυχολογίαν τοῦ Ribot. Ὁ ἐγκέφαλος ἴδιαιτερα, δὲν εἶναι δῶρο ποὺ ἡ φύση ἔκαμε στὸν ἀνθρώπο

ἀλλ' ἀπόκτημα τοῦ ἀνθρώπου, ή τοὐλάχιστον τοῦ ζώου ἐκείνου, ἀπὸ τὸ δοῦλον παρήχθηκε διὰ μέσου μᾶς σειρᾶς ἀλλων δ ἀνθρώπως.

Ἄπο τὶς πλάνες δὲν θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς βγάλῃ ή ἐφαρμογὴ στὸ βίο μας τῶν διδαγμάτων μᾶς τέτοιας ψυχολογίας! Γιά νὰ καταστήσω πιὸ αἰσθητὴ τὴ σκέψη μου, θὰ παρατηρήσω πῶς δ Ἰδιος δ Ribot σὲ ἔνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα βιβλία του (Problèmes de psychologie affective), στὸ τελευταῖο ἀκριβῶς κεφάλαιο τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, τιτλοφορημένο Sur une forme d'illusion affective, ἀποφαίνεται πῶς ή γνώση τοῦ ἑαυτοῦ μας (γιὰ τὸν καθένα μας) εἶναι ὅχι μόνον δύσκολη ἀλλὰ καὶ ἀδύνατη). Τὸ ΓΝΩΣΙ ΣΑΥΤΟΝ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ σεβαστὴ προσπάθεια καὶ τίποτε ἄλλο.

Ἄλλ' ἀκριβῶς, ἀφοῦ ή πλάνη δὲν μᾶς ἀφίνει ποτέ, δὲν εἶναι ἀνωφέλετο νὰ τὸ γνωρίζουμε. Διότι γνωρίζοντάς το θὰ ἀντιπαλαίσσουμε μὲ τὴν πλάνη. Θὰ γνωρίσουμε ἐκεῖνο ποῦ δνομάζεται, notre équation personnelle, σὲ ποιὰ εἴδους πλάνη ἀτομικῶς κλίνομε περισσότερο. Ποιὰ εἶναι τὰ τρωτὰ σημεῖα τοῦ πνεύματός μας. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι μικρό. Ὁ ἀμαθὴς ἡς εἰρωνεύεται ἐκεῖνον ποῦ πασχίζει νὰ δῇ καθαρὰ τὸν ἑαυτό του, τὸν κόσμο καὶ τὴ ζωή. Ἡ εἰρωνεία δὲν ἀναληρώνει ποτὲ τὴν ἀμάθεια.

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ.

Oh ! ce secret dans l'abîme englouti,
Il vous attend
Pourtant
Universelle ardeur des cervelles humaines.
VERHAEREN.

Στοὺς καλλιτέχνες ἐκείνους ποῦ ἐκμεταλλεύονται τὸ φεῦδος, ή ἐπιστήμη κάμνει τὴν ἐντύπωση, μᾶς φοβερῆς δύναμης ἐχθρικῆς.

Γιὰ τὸν ἀληθινὸ καλλιτέχνη, ή τέχνη εἶναι συνάμια καὶ ή μεγαλείτερή του χαρὰ καὶ τὸ μεγαλείτερό του μαρτύριο.

‘Ορα τε δε σ μότην: — ‘Ο δυνατὸς καλλιτέχνης εἶναι ή βορεαλίς τῆς τέχνης ὅπως δ ἐφωτευμένος εἶναι ή βορὰ τοῦ ἔφωτος. ’Αλλὰ βορὰ στὴν περίπτωσην αὐτὴν δὲν σημαίνει καὶ θῦμα. Η ἀντίδραση τοῦ καλλιτέχνη στὴν ἐπίδραση ἀπάνω του τῆς τέχνης, ὅταν εἶναι ισορροπημένη, ισοζυγιασμένη, δ καλλιτέχνης αὐτὸς μᾶς παρουσιάζεται ως ἔνα φαινόμενο, ἕνας κολοσσός, (¹) μία ἀπὸ τέσ λανθάνουσες δυνάμεις τῆς φύσης. ’Αλλέως ἔχομεν μπρός μας τὸν κοινὸ τύπο τοῦ καχεκτικοῦ καλλιτέχνη, δλοκαντώμα τῆς τέχνης. Οἱ πρῶτοι εἶναι γένια παγκόσμια, χείμαρροι, καταρράκτες, ποὺ

(¹) Η ἐκφραση εἶναι τοῦ Lorenzo Viani. ’Ιδε ἔνα μικρό μου ἀριθμό, ποὺ δημοσίεψα σὲ ἔνα πάλι τόμο τῶν «Γραμμάτων» σχετικὸ μὲ αὐτὸν τὸν καλλιτέχνη, ὅταν ἀκόμη τὸν ἐγγράφεα πολὺ λίγο.